

હેયાનો હોંકારો

પરમ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહારાજશ્રીના હેયાના ઉદ્ગારો

આરે તમે ખરે જાણમાં સંપૂર્ણ તન્મય અને
તદાકર થાવજો તમારે તેજમ તમારી પાસે
હેયું ખોલીને વાગતરે છે તમને તેજમમાં
ખાગવને ખાગવ વધવાની સૂચના પણ
ભળ છે વચ્ચેવચ્ચે તમારાસમક્ષે તમને
ખંદરથી હોંકારો મળતો છે.

કમારને તો કોઈકામ કુંદર રીતે પાર
હુતરે તમારે ખંદરથી શાબારી પણ
સાંભળાતી હોય છે. — પ્ર૦

પાઠશાળા પ્રકાશન

બાપાલાલ મનસુખલાલ શાહ ટ્રસ્ટ, ૭૦૩ નૂતન નિવાસ : ભટાર માર્ગ : સુરત-૩૯૫૦૦૧

હેયાનો હોંકારો

: લેખક :

આચાર્યશ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહારાજ

(“પાઠશાળા”ના અંકોમાંથી તારવીને તૈયાર કરેલો સંચય)

પ્રથમ આવૃત્તિ

વાક્ય બારસ//ધન તેરસ : વીર સંવત ૨૫૩૭ :: વિક્રમ સંવત ૨૦૬૭

પ્રત સંખ્યા : ૫૦૦૦

શ્રી મિલનભાઈ ડાહ્યાલાલ શાહ (સુરત) અને શ્રી શામજીભાઈ પિતાંબરદાસ દોશી (જેસરવાળા)

તરફથી પૂજ્યશ્રીના જન્મ દિવસ નિમિત્તે ભેટ

(પાઠશાળાના વાચકોને પુસ્તિકા ભેટ)

પ્રકાશક

પાઠશાળા પ્રકાશન

બાપાલાલ મનસુખલાલ શાહ ટ્રસ્ટ, ૭૦૩ નૂતન નિવાસ : ભટાર માર્ગ : સુરત-૩૯૫૦૦૧

હેયાની વાત

છેલ્લાં પંદરેક વર્ષોથી “પાઠશાળા”ના વાચકો પૂજ્ય આચાર્યશ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહારાજશ્રીની કલમમાંથી ટપકતાં અમૃતબિંદુનાં પાન કરી રહ્યાં છે. પૂજ્યશ્રીનાં આ શબ્દો તેમનાં હૈયામાંથી ઊગી આવેલા અણમોલ વિચારો છે. તેમાંથી ચયન કરીને કેટલાંક વિચારો, જેનું મૂલ્ય થઈ શકે તેમ નથી, તે આ નાનકડી ગુટકા-પોથીમાં સંગ્રહાયા છે. કોઈ પણ એક પાનું આપણો દિવસ મઘમઘતો કરી શકે એવા માર્મિક અને ગહન છે. અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે જેઓ આ સંચય પ્રથમવાર હાથમાં લેશે તેઓ “પાઠશાળા”ના ગ્રંથો વાંચવા જરૂર પ્રેરાશે.

--રમેશ શાહ (સંપાદક)

માણસે માણસમાંથી સારા બનવા માટે મહેનત કરવી પડે છે. સારા બની જવું એ તો સહેલું કામ છે, પણ સારા બની રહેવું એ અઘરું કામ છે. એ અઘરા કામને સહેલું બનાવનારા ત્રણ પગથિયા છે : સદ્ સંગ; સદ્ વાયન; સદ્ આચાર.

આજના, અસત્થી ઉભરાતા યુગમાં સત્ પુરુષનો મેળાપ થવો એ સદ્ભાગ્યની નિશાની ગણાય. ખારાઘૂઘ મહેરામણમાં સત્ની મીઠી વીરડી જેવા સત્પુરુષનો સમાગમ તો ઈશ્વરની કૃપા થાય ત્યારે જ થાય. એટલે આ વીરડીને સતત પામવી જરૂરી છે.

રોજનું સત્ વાયન. વાયન સાથે સત્ શ્રવણ અને સત્ દર્શન પણ વણી લેવાના છે જ.

ડગલે ને પગલે ઠેબે ચડતા અસત્ વાયન-શ્રવણ-દર્શનના ઉકરડા જેવા ઢગલામાંથી સત્ને વીણી લેવાના, પરખવાના અને એ પરખવાનું આવડી જાય, ફાવી જાય તો એ સત્ વાયન, શ્રવણ અને દર્શન, સદ્ આચારને જન્માવ્યા વિના ન રહે. આવા સદાચારી એટલે નિર્વ્યસની. આવા સદાચારી એટલે વિનયી. આવા સદાચારી એટલે સજ્જન.

આવા સદાચારનો પ્રકાશ જેના જીવનમાં પથરાય તે સદાચારી.

સદાચારી તે સદા સુખી એ ન્યાયે એ હંમેશા સુખી રહે છે. -- આ સુખની ચાવી છે.

જે કોઈને જોઈતું હોય તે આપો - આપી દો, એ બમણું થઈ પાછું મળશે એમ કહેવાયું છે. જે આપો છો તે જ વળતું પાછું મળે છે. આપો તેવું પામો અને વાવો તેવું લણો એ વાત આપણે ક્યાં નથી જાણતા? ઘરતીને એક દાણો આપીએ તેમાંથી આપણે અનેક દાણા પાછા મેળવીએ છીએ. આથી દાનનો નિયમ સિદ્ધ થાય છે.

ખબર છે ?

ગરીબોને માત્ર યાચક નહીં, પણ બોધ-દાતા તરીકે મૂલવવામાં આવે છે. કહ્યું છે :
યાચકો નૈવ યાચે છે, બોધ આપે ઘરે ઘરે;
'આપો, આપો. ન આપો તો,
મારા જેવા થશો તમે.'

આપણે કાંઈ ને કાંઈ પુરુષાર્થ તો રોજ કરતાં જ રહીએ છીએ, પણ એ પુરુષાર્થની સફળતાની આધારશિલા છે : ધ્યેયની સ્પષ્ટતા.

આપણું ધ્યેય સ્પષ્ટ હોય તો જ, તેને સામે રાખીને કરેલી ગતિ સાર્થક બને છે; એ ગતિ પ્રગતિમાં રૂપાંતર પામે છે.

ધ્યેય સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી અવિરામપણે મંડ્યા રહેવું તે સિદ્ધિની પૂર્વ શરત છે. ગામ જવા નીકળ્યા, પણ થોડું ચાલીને જો બીજી દિશાના ગામે જવા વિચાર્યું, એટલે વિઘ્ન શરું! તેથી ધ્યેયની સ્પષ્ટતાની જેમ નિશ્ચલતા પણ તેટલી જ જરૂરી છે. તેમાં ચંચળતા ન ચાલે.

નિર્ણય લેતાં પહેલાં ‘આ કે તે’ વિકલ્પ ભલે શોધ્યા કરીએ - એ ચાલે. પણ પછી નહીં.

તે નિર્ણય પછી તબક્કો ગતિનો આવે છે. ગતિ જ પ્રગતિનું રૂપ લે છે અને ધાર્યા ગામ અને ઠામ પહોંચાય છે.

માત્ર ચાલવાથી ગામ નથી પહોંચાતું, પણ જે ગામ જવું છે તે ગામની દિશામાં ચાલવાથી તે ગામ પહોંચાય છે. -- જરૂર પહોંચાય છે.

ધ્યેયની સ્પષ્ટતા ગતિને સાર્થક કરે છે.

સતત પરિવર્તન પામતાં આપણાં જીવનમાં કેટકેટલાં પ્રસંગોની અને વ્યક્તિની અવર-જવર થતી રહે છે. એ બધી ઘટના, પ્રસંગ અને વ્યક્તિ કે વાચન-શ્રવણ પણ જુદા જુદા સ્તરના જ રહેવાના. તેને બે જ ખાનામાં વહેંચવાના હોય; કાં તો તે ઉત્તમ હોવાના, કાં તો તે અધમ હોવાના.

અરે ! રસ્તા પરથી પસાર થતાં પણ મંદિર આવે અને હોટલ પણ આવે. જોતાવેંત મન ખેંચાય એવી દુકાનો પણ આવે અને જોતાવેંત મન-મોં બગડી જાય એવી દુકાન પણ આવે; એટલે આપણે મંદિરને ઉત્તમ કહીશું અને બીજાને અધમ. પણ, આપણે એક નિયમ અપનાવીએ : ઉત્તમની ઉપેક્ષા નહીં અને અધમનો અનુરાગ નહીં.

આ નિયમથી, આટલું નક્કી કરવાથી, ઉત્તમ નજીક આવતું જશે અને અધમ છૂટતું જશે. જો આપણે અધમનો અનુરાગ કેળવશું અને ઉત્તમની ઉપેક્ષા કરતાં જઈશું તો સરવાળે આપણી પાસે અધમનો ઉકરડો ભેગો થશે અને ઉત્તમ શોધ્યું નહીં મળે. અધમ વણનોતર્યું આવે છે. ઉત્તમને લાવવા કરગરવું પડે છે. આપણે ઉત્તમ મેળવવું છે.

ઉત્તમ થવું છે. ઉત્તમ એટલે તમો ગુણથી ઉપર ઉઠેલું. ભર્યું ભર્યું હોય તે.

તન, મન અને જીવનની સાત્વિકતાને સદાય વિકસીત રાખવા માટે, એની ઉત્તરોત્તર સમૃદ્ધિ માટે; બહારના કોઈ નુકશાનકારક તત્ત્વો અંદરની પવિત્રતાને અભડાવી ન દે, ખંડિત ન કરે તે માટે આપણને સંયમ - નિયમના કિલ્લાના રક્ષણની જરૂર છે.

આપણી વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ ઉપર કાબૂ રાખવો હિતાવહ છે.

આ તો નહીં જ આ તો ખરું જ.

આવા સંકલ્પ કરીએ અને તેને દઢ બનાવવા માટે ફરતો કિલ્લો બનાવીએ.

એનું નામ પ્રતિજ્ઞા - નિયમ,

સાંજના સમયે, બસ એમ જ, પતિ-પત્ની બન્ને એમના બાળક સાથે ટહેલવા નીકળ્યા છે. રસ્તે દેરાસર આવ્યું. પત્નીએ સહજ કહ્યું : ચાલો દર્શન કરી લઈએ. પતિ કહેશે : સવારે તો દર્શન કર્યા છે. તું જઈ આવ. આવું બનતું તમે પણ ઘણીવાર અનુભવ્યું હશે જ.

થોડે આગળ જતાં, તેઓ એક હોટલમાં ગયા; નાસ્તો કર્યો. બહાર નીકળી થોડું ચાલ્યા ત્યાં શેરડીના રસનો સંયો આવ્યો. દીકરાએ કહ્યું : શેરડીનો રસ પી લઈએ. પતિ તૈયાર ! આમ ઉત્તમની જે રીતે ઉપેક્ષા થઈ એ વ્યાજબી નથી. ક્યારેક ઈચ્છા ન હોય તો પણ સુદાક્ષિણ્યથી પ્રેરિત થઈને પણ ઉત્તમનો આદર કરવો જોઈએ.

અધમનો અનુરાગ પણ ઉત્તમની ઉપેક્ષામાં કારણ બની શકે. એ અનુરાગ તીવ્ર હોય તો તે ઉત્તમના સેવનમાં બાધક બને છે. કર્મવશ કે સંયોગવશ અધમનું સેવન થાય તો પણ તેનો અનુરાગ ન જન્મે તેની કાળજી રાખવી જોઈએ.

આપણને સંયોગો અને સામગ્રી ઉત્તમ મળ્યા છે. તેનો સરવાળો પણ ઉત્તમોત્તમ હોવો જોઈએ.

આપણી પ્રાર્થનાઓ, સ્તુતિઓ કેવી પ્રાણવાન હોય છે !
પ્રભુજીના દર્શનની રોમાંચિત થઈએ છીએ ત્યારે શબ્દો સરી પડે છે :
પ્રભુ દરીશનથી પામીએ સકલ પદારથ સિદ્ધ.
દર્શનમાત્રથી જ જાણે કે બધી સુખ-સંપદા મળી જાય છે !
એને શરણે રહીશું તો આપણું બધું જ એ સંભાળશે, સાચવશે..
પણ બાળક જો બોલી ન જાણે, તો કેમ વહાલો લાગે રે..
આપણા ગુણ-અવગુણ બધું જ એની સમક્ષ ઓગળી જશે,

જીવવું તો છે. જીવવા જેવું છે માટે જીવવું છે.
જીવવા માટે આધાર તો જોઈશે. નિમિત્ત પણ જોઈશે.

જીવવાના આધાર અને નિમિત્તનો

આ જગતમાં લીલો દુકાળ છે : ઘન માટે જીવનાર છે અને ઘનથી જીવનાર પણ છે.
સત્તાના દોર-દમમથી જીવનારા છે. અરે ! બુદ્ધિથી જીવનારા બુદ્ધિજીવી તો પાર
વિનાના મળે છે તેઓ પોતાની જાતને બુદ્ધિજીવી તરીકે ઓળખાવવામાં
ગૌરવ અનુભવે છે.

-- આવા બધાનો આપણને ખૂબ પરિચય છે. પણ...

આપણે તો પ્રભુ માટે જીવનારા, પ્રભુવડે જીવનારા પ્રભુજીવી' બનવું છે. પ્રભુજીવી
બનવું સુખદાયી, શુભદાયી, સાતાદાયી અને શાંતિદાયી પુરવાર થશે.

ચાલો, આજથી જ આપણે પ્રભુજીવી બનવાનો સંકલ્પ કરીએ.

વળી પાછી દીવાળી આવી અને કંઈક કહેવા લાગી.

આ તો દીવાળી આવી છે, પણ તે હોય કે ન હોય, તમે એક વાર જે દીવાને પ્રગટાવ્યો છે તેને પ્રગટેલો જ રાખજો.

આવા સીધા સાદા દેખાતા શબ્દો ઊંડા અને અર્થગર્ભીત હોય છે. એ અર્થ, એ શબ્દોની વચ્ચેના અવકાશમાં છૂપાયેલો હોય છે.

તેનો ઈશારો છે સંબંધો તરફ.

સંબંધ વિના કોને ચાલ્યું છે? સંબંધ છે તો સંસાર છે. અલબત્ત, સારા સંબંધોની આ વાત છે !

‘સંયોગ’ તે સંસારનો પર્યાય છે.

ઉત્તમ વ્યક્તિ સાથે, ઉત્તમ તત્ત્વ સાથે, ઉત્તમ ગ્રંથ સાથે, જે જે સંબંધો વિતેલા વર્ષમાં સ્થપાયા છે, એ મહામૂલા સંબંધોને હવે ટકાવી રાખજો.

નવા વર્ષમાં પણ એ સંબંધો તાજા ને તાજા -- દીવાળીના દીવડા જેવા પ્રકાશ રેલાવતા રહે, એ ઝાંખા ન થાય કે ન તો ઓલવાઈ જાય તેની કાળજી રાખજો.

ક્યાં અટકવું એ જાણે તેને આપત્તિ ના આવે.

કહેવાય છે કે કહેવતોમાં સદીઓનું ડહાપણ સંઘરાયેલું હોય છે. આ વાત સાચી પણ છે. એકની એક કહેવત, પ્રસંગ ભેદે, વ્યક્તિ ભેદે, વય ભેદે નવા નવા અર્થને પ્રગટ કરે છે, નવો નવો અર્થબોધ કરાવે છે. મથાળા પર લખ્યું એ વાક્ય પણ કહેવતની એવી જ પંગતમાં બેસે તેવું છે.

આ એક વાક્યમાં અનેકવિધ અર્થો સમાવાયા છે.

સ્થળ રસોડાનું હોય, જમવાનું ચાલતું હોય, ભોજન પણ ભાવતું હોય, ત્યારે ઉપરનું વાક્ય જો યાદ આવી જાય તો ઘણી તકલીફોમાંથી ઉગરી જવાય ! કારણ કે વ્યાધિ માત્રનું મૂળ રસાક્તિ (રસ પ્રત્યેની આસક્તિ) છે. અતિરેકથી જ રોગ થાય છે. **રસમૂલાનિ વ્યાધયઃ** ॥

સ્થળ દુકાનનું હોય, વાત પૈસાની લેવડ-દેવડની હોય. જો અટકવાની જગ્યા જાણી લીધી હોય તો મુશ્કેલી ન આવે. વાત જામી નહીં કે ઝગડો થયો --એવું કાંઈ ન થાય અને વાત વણસતાં અટકી જશે !

મનમંદિરમાં વિવેકનો દીપ પ્રગટેલો હશે તો એના અજવાળે જાણી શકાશે કે ક્યાં અટકવું !

આવો દીવો હંમેશા પેટાવેલો રાખીએ.

16

સમજ અને સ્વભાવમાં કોણ ક્યારે જીતે છે એ જોતાં રહેવું પડે. લોકો તો ક્ષણે ક્ષણે સમજને જુએ, જાણે, ઓળખે; કારણ કે તેના આધારે બોલાય છે, લખાય છે. જ્યારે સ્વભાવ તો સીધો વર્તનમાં ડોકાય છે. સ્વભાવ મુજબનું વર્તન અને સમજ મુજબની વાણી -- તેની વચ્ચે અંતર દેખાય ત્યારે લોકો સમજનો છેદ ઉડાડે, કારણ કે સ્વભાવે સમજને છેહ દીધો. સાચી વાત તો એ છે કે, સમજ વધતાં સ્વભાવમાં પણ યથાયોગ્ય ફેરફાર થવો જરૂરી છે. સ્વભાવમાં ફેરફાર એ આપણી સમજનું ફળ છે.

સમજ જ્ઞાનથી નીપજે છે. જ્ઞાન તો દર્પણ છે. દર્પણમાં જોઈ જેમ આપણા મુખને આપણે ઠીકઠાક કરીએ છીએ તેમ સમજને આધારે સ્વભાવને સુધારતા રહીએ. પછી સમજનો ભાર નહીં રહે. સ્વભાવની સુંદરતા વધશે.

સમજ અને સ્વભાવનું અંતર જેટલું ઓછું તેટલી એ વ્યક્તિ મહાન !

જુઓને ! ચંડકૌશિક ઉપર ક્રોધ કેવો સવાર થયો હતો ? કોઈને પણ લાગે કે તે ક્ષમાના દરિયા બની જશે ? પણ ન બને તે બન્યું જ ને !

અને ભવદેવનો નાગિલા ઉપરનો રાગ તો કેવો ગાઢ લાગતો હતો ! પણ જંબૂસ્વામી થયા ત્યારે જીવ તો એ જ હતો. પણ વૈરાગ્યનો મહેરામણ ઊમટ્યોને !

એટલે, દોષોની સામે જંગે ચડવા કરતાં એની ઉપેક્ષા જ ઉપાય છે.

વિચારકોએ કહ્યું છે કે તે તે દોષનો પ્રતિપક્ષ વિચારવો - ક્રોધની સામે ક્ષમાનો, માયાની સામે સરળતાનો વિચાર કરવો. શત્રુને જીતવાનો આ પણ એક ઉપાય છે. શત્રુનો શત્રુ મિત્ર -એ કહેવત અનુરૂપ તેની સામેના સાથેની દોસ્તી એ કામચાલ પુરવાર થશે. આના ઉદાહરણો અનેક છે. જેમણે એક છેડેથી જંગ છેડ્યો અને સામે છેડે વિજયની ઘજા ફરકાવતા છાતી કાઢીને ઊભા રહે છે. આપણે આવું કરવા જ આવ્યા છીએ. શરૂ કરીએ.

ગરબડીયા અક્ષરના સરનામાવાળી ટપાલ ક્યાંય પહોંચતી નથી. આ આપણા સહુનો અનુભવ છે. ટપાલની જેમ, માણસ માટે પણ આ વાત એટલીજ સાચી છે.

માણસનું સરનામું તે તેનું ચારિત્ર. માણસ તેનાથી જ ઓળખાય. લોકો તેને એ રીતે જ યાદ રાખે. ચારિત્રની કોઈ અવેજી નથી.

‘નહીં સાંઘો નહીં રેણ !’ --આ નિયમ પ્રવર્તે છે.

પહેલાંના જમાનામાં ઘણાં માટે આપણે સાંભળતા :

આ ભાઈ આવું તો ન જ કરે. આવું તો ન જ બોલે. આવું તો ન જ ખાય.

આજે પરિસ્થિતિ બદલાઈ છે :

ભાઈ એનું ભલું પૂછવું, કાંઈ કહેવાય નહીં. --એવું સંભળાય છે.

નોકરીએ રહ્યા છો ? : હાથથી કશું આડું અવળું ન કરાય.

દુકાને બેઠાં છો ? : કડવા વેણ ન બોલાય.

તમારે ભરોસે સોંપ્યું છે ? : વિશ્વાસઘાત ન કરાય.

ભય કે લોભ-લાલચથી પણ જો ન ડગે તો જ,

કીર્તિ-પ્રતિષ્ઠા જામે, એની સુવાસ પ્રસરે.

આવા ચારિત્રનું આપણે ઘડતર કરીએ.

અન્તર્મનોભૂમિ તો ભારે ફળદ્રુપ જમીન છે. જે બીજ વાવો તે ઊગે. જે સંકલ્પ-શુભ અથવા અશુભ-અંદર રોપો તે ઊગે.

જો આવો જ નિયમ હોય તો શુભનું જ વાવેતર કરવું જોઈએ.

શુભસંકલ્પ તો કલ્પવૃક્ષની જેમ ફળે છે.

એક શુભસંકલ્પ કરવામાં આવે, તેને તીવ્રતાથી, વારંવાર ઘૂંટવામાં આવે; તો તે સફળ થયા વિના ન રહે.

કૂવાના કાંઠે કાળી શિલા હોય તે રોજ રોજ અનેકવાર દોરડાવડે એક જગ્યાએ ઘસાય તો તે શિલા પર નિશાન પણ પડી જાય છે!

હા, સંકલ્પને સફળ બનાવવાની શરત છે કે, તેને દઢતાથી વળગી રહેવું પડે. દીર્ઘકાળ સુધી ધીરજ ધરવી પડે. સ્મરણ-જળથી એનું નિરંતર સીંચન કરતા રહેવું પડે. તો એ જરૂર ફળે.

દૂધમાં મેળવણ નાંખીને તેની રૂપાંતરણની પ્રક્રિયાને સ્થિરતા-પૂર્વક આગળ વધવા દેવી પડે, તો દૂધ અણુએ અણુ દહીં રૂપે પરિણત થઈ જાય છે. તે જ રીતે શુભસંકલ્પ પણ વિધિપૂર્વકની માવજતથી સફળ થાય છે.

20

20

વિચાર કરતાં એમ લાગે કે આ તુલના શક્તિની તો કેવી ખૂબી છે !

મનમાં એક વિચાર ચાલતો હતો, મોં મલકાતું હતું. પોતાની જાતને મોટી સમજતો હતો, સુખી માનતો તો. અચાનક જ કંઈ યાદ આવ્યું; તેની સાથે સરખામણી થવી શરૂ થઈ. મોં પડી ગયું ! સુખ રાખ થઈ ઊડી ગયું. દુઃખના વિચારોથી મન હવે કડવું થઈ ગયું. મનમાં પીડા ઊપડી. અજંપો થયો. દેહમાં વેદના થઈ આવી...એવામાં બીજું કંઈ યાદ આવ્યું. કોઈકે આવી વધુ દુઃખી માણસની વાત કરી. એ સાંભળી મનને સારું લાગ્યું ! પેલી વેદના ઓસરવા લાગી.

શું છે આ ? તુલનાની આ તે કેવી તાકાત ?

આપણે, આપણા સુખ-દુઃખને કશીયે સરખામણી વિના તેના સ્વરૂપને પામીએ અને સ્વીકારીએ તો કેવું સારું ? જ્યારે તુલના કરીએ છીએ ત્યારે જ ઊપાધી આવે છે ! આમ, આપણાં સુખ-દુઃખ વાસ્તવિક છે જ નહીં કશી તુલના વિના જ જો સુખ-દુઃખનો વિચાર કરીએ તો કેવું સારું. અરે ! આપણે કોઈને સારા કે ખોટા કહીએ છીએ એ પણ અન્યની સરખામણી એ જ ને ? હવે, તુલનાના કશા વળગણ વિના વિચારવાની ટેવ પાડવા જેવી છે.

તુલના બધે ખપની નથી.

કોઈને માન-સન્માન મળ્યા, વૈભવ અને ઐશ્વર્ય સાંપડ્યાં. આપણને તે ન મળ્યા. આપણામાં દીનતા આવી, નાનપ આવી. મનમાં ઝીણું ઝીણું અસુખ થવા લાગ્યું. તેવે સમયે જો વિચાર ઝબકી જાય : તેથી શું ? તેને મળ્યું છે તે તેના પુણ્યથી મળ્યું છે. મને પણ મળવાનું હશે તો ક્યારેક મારા પુણ્ય થકી મળશે...

...અને પુણ્યોદયથી કદાચ મળી ગયું, તેનાથી ગર્વ થવા લાગ્યો. પોતાની જાતને વિશેષ ગણવા લાગ્યા ! કુલાયા ! ત્યારે પણ જો આ મંત્ર યાદ આવે -- તેથી શું ? તો તરત જ એ ઐશ્વર્યતાની અનિત્યતા અને અશરણતા સમજાઈ જશે અને આસક્તિ તૂટવા લાગશે.

તેથી શું ? -- એ મંત્ર, વિચાર ઐશ્વર્ય અને ભર્યા-ભાદર્યા જીવન વચ્ચે ઘૂંટાવા લાગે ત્યારે બધા જ ભૌતિક પદાર્થોની નિઃસારતા, નિર્ગુણતા દેખાય છે. ક્ષણભંગુર ભૌતિક પદાર્થોની આસક્તિ ઓગાળવાનો આ મંત્ર છે. લાલસાને કાબૂમાં રાખવાનો સિદ્ધ મંત્ર છે. સાદા દેખાતા આ બે શબ્દોમાં ઘણું ઊંડાણ છુપાયું છે. જેમ જેમ વિચારતા જઈએ તેમ તેમ એમાંથી નવા નવા અર્થ ઊઘડતા આવશે.

શું રાચીએ જ્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ !

માત્ર થોડી સેકંડોના સમયમાં ભૂકંપના જબ્બર આંચકાઓએ કેટલું બધું વર્તમાનનું, ભૂતકાળમાં લટાવી દીધું. સેકંડો ગામના અને હજારો માણસોના ઈતિહાસ પર તો, ક્ષણવારમાં પૂર્ણવિરામ મૂકાઈ ગયું. કાળની એક ફૂંક, અને બધું ઓલવાઈ ગયું. શુંનું શું થઈ ગયું ! જોનારની આંખોમાં આંસુ થીજી ગયાં. હૈયું ઘબકારો ચૂકી ગયું. હોઠ સીવાઈ ગયા. વણમાંગી વિટંબણાઓ વૈરી થઈને ચોગરદમ ઘેરી વળી વિટળાઈ ગઈ.

ઘણું બધું ઘરાની અતલ ગર્તામાં ઊડે ઘરબાઈ ગયું. તો કેટલુંક, માનવના ઊંડાણમાં હતું તે બહાર પણ આવ્યું. વિપત્તિ અંદરના ખમીરને બહાર આણે છે એવું જે કહેવાય છે તે અવસરે સમજાય છે.

એક કુટુંબમાં, મા અને નાની દીકરી - બે જ બચ્ચાં. બાકી બધા પ્રભુને પ્યારા થઈ ગયા. એક સ્વયંસેવિકા બહેને દિલાસો આપતાં, દીકરીને ચોકલેટ આપવા માંડી. દીકરી ન લે. બહેનને એમ કે વધારે જોઈતી હશે. મૂઠો ભરીને આપવા માંડ્યાં. તો પણ બાળકીએ ન લીધી. તે જોઈને દીકરીની મા બોલી કે શું અમે ભીખારી છીએ ! એ સાંભળી સેવિકાની આંખો ભીની થઈ ગઈ!

ક્યાંથી આવે છે આ શબ્દો! ભીતર ક્યાંક હજી ખુમારી સળવળે છે. એને ઘબકતી રાખીએ.

યંત્રોની સોબતથી હૃદયની સંવેદનશીલતા હણાતી જાય છે. હૃદય સંવેદનશીલ હોય છે. બુદ્ધિ વિચારશીલ હોય છે. કોઈ કામ રોજ એકસરખી રીતે કરાતું રહે તો પણ સંવેદનશીલતામાં ઓટ આવે છે.

મોટર, સ્કૂટર, રિક્ષા, ટ્રેક્ટર જેવા યાંત્રિક સાધનોને બદલે, માણસ જ્યાં સુધી બળદ-ગાડાં, ઘોડા, હળ વગેરે સાથે જીવતો હતો ત્યારે એ સજીવ સૃષ્ટિની અસર સાથે તેનાં સુખ-દુઃખનો વિચાર રહેતો. આવી સંવેદના માણસના જીવનના ભાગરૂપ હતી. એથી પોતાનું જીવન પણ જીવંત રહેતું. સહજ રીતે વિચારનો વિસ્તાર સઘાતો હતો.

સંવેદનશીલતા તો આપણી જીવન મૂડી છે. એ કોઈ પણ ભોગે જળવાવી જોઈએ. અને તેનાથી જ વિવિધ લલિત કળાઓ - સાહિત્ય-સંગીત-સ્થાપત્ય-શિલ્પ-ચિત્રકળા વગેરેને માણવા અને અનુભવવાની દૃષ્ટિનો વિકાસ થાય છે. એના ફળરૂપે સ્વયંની દૃષ્ટિમાં સુક્ષ્મતા આવે છે.

બીજાના દુઃખ જોઈ દિલ દ્રવે તે સંવેદના કહેવાય. આ સંવેદનાને ગુમાવવાની અણી પર આપણે આવી ઊભા છીએ. હૃદયને આવી સંવેદનાઓથી છલોછલ ઊભરાવવા માટે આપણે પ્રકૃતિની નજીક રહીએ. પશુ-પક્ષી-વૃક્ષ-વેલી-સૂર્ય-ચંદ્ર-તારા-બાળકોની સૃષ્ટિમાં વધુ વિહરીએ, તેમાં મન પરોવીને રસ લઈએ તો આપણું હૃદય સંવેદનશીલતાથી ઘબકતું રહેશે.

એક શ્રેષ્ઠ પ્રસંગ માણ્યા પછી તરત બીજા પ્રસંગમાં ગયા તો, પહેલાં પ્રસંગનો અનુભવ ઢંકાઈ જશે.

પુસ્તકનું શ્રેષ્ઠ પ્રકરણ વાંચ્યું. બસ, પછી તે પુસ્તક બંધ કરી, આંખો મીંચી એમ જ થોડી વાર બેસી રહો અને એ ગમતું પ્રકરણ વાગોળો. લખાણના વિચારોની સુંદરતા મનના ઊંડાણમાં ઊતરશે અને એની કાયમી છાપ અંકાઈ રહેશે.

સ્વાદીષ્ટ ભોજન કર્યું; બસ, હવે કશું જ મોંમાં નાંખવાનું નહીં. ભોજનનો સ્વાદ સ્મૃતિમાં સચવાશે.

સારાને સારી રીતે માણવા માટે, ચારેકોર થોડી થોડી જગ્યા રહેવા દો. ચિત્રના સૌંદર્યનું કારણ તે તેની આસપાસની કોરી જગ્યા, એના સંયોજનની શોભા છે. ગીચતા, સુંદરને કુરૂપ બનાવે છે.

જીવનમાં બધે જ સારી ચીજની આસપાસ અવકાશ રાખવાનું શીખી લઈએ.

ગીચતા અને અતિરેક એ આજના જમાનાનો રોગ છે. આપણે તેનાથી બચીએ.

આ કથા આપણે પર્યુષણમાં સાંભળીએ છીએ :

“શ્રી કાર્તિક શેઠ પારણું કરાવે તો જ હું પારણું કરવા આવું” આવું ગૈરિક તાપસે રાજાને કહ્યું. રાજાના કહેવાથી કાર્તિક શેઠ આવ્યા. ગૈરિકને પારણું કરાવ્યું, તે વખતે તાપસે નાકે આંગળી મૂકીને ભરી સભા વચ્ચે કાર્તિક શેઠનું જે અપમાન કર્યું ત્યારે ધર્મપરિણત એવા કાર્તિક શેઠે શું વિચાર્યું એ મહત્ત્વનું છે. અપમાનિત થયેલા પોતાના આત્માને, રાજા માટે, ગૈરિક માટે ઘણી જાતના વિચાર આવે તેમ હતા છતાં વિચાર માત્ર પોતાની જાતનો જ આવ્યો. અને તે પણ વાંઝીયો વિચાર ન કર્યો, વિચારનું સ્વરૂપ આવું હતું, “જો મેં મુનિસુવ્રત સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી હોત તો અપમાનનો આ પ્રસંગ આવ્યો જ ન હોત.”

આમ, આવા દુઃખ પ્રસંગે દર્પણ હાથમાં લીધું; દૂરબીન નહીં. કથાનક એમ સમજાવે છે કે, જીવનમાં જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ જાતના દુઃખના પ્રસંગો આવે ત્યારે તમારી જાતનો જ વિચાર કરજો. તમારે શું કરવું જોઈ એ એ જ વિચાર કરજો. સામાએ શું કરવું જોઈ એ એ વિચાર નિરર્થક છે; એ વિચાર આત્મા માટે અનર્થક પણ છે. ચહેરો જોવા દર્પણ જ ઉપકારક છે, દૂરબીન નહીં. દુઃખમાં દર્પણ હાથમાં રાખીશું અને ચહેરાને સુધારીશું.

વિવિધ વિચિત્રતાથી ઉભરાતું આપણું મન છે. તેમાં સારપ છે તેટલી જ અધૂરપ પણ છે, તેટલી જ મલિનતા છે. આ બધું એક સાથે જ રહે છે, વધે છે, વિકસે છે -- ગુલાબના મનોરમ ફૂલ અને તેની સાથેના અણીયાળા કાંટાની જેમ.

શું એવી કોઈ તરકીબ હોઈ શકે કે ફૂલની સુગંધ માણી શકાય અને કાંટાથી જાતને બચાવી શકાય ? એવું કોઈ કરી શકે એને કળા જ કહેવાય ! સાઘ્ય થઈ શકે એવી આ કળા છે.

જેને જેને આપણે હૃદયથી ચાહીએ, પ્રેમ આપીએ ત્યારે આપણને સુખનો અનુભવ થાય છે, બન્ને પક્ષે સુખનો અનુભવ થાય છે. પણ પેલા ગુલાબના ફૂલ સાથેના કાંટાની જેમ જો પ્રેમની સાથે જ એ વ્યક્તિ પ્રત્યે આપણા ચિત્તમાં અપેક્ષાના કંટકના અંકુરો પણ ઊગી જાય અને એ અપેક્ષા આપણા પ્રેમના પનાથી યે મોટા પનાની હોય અને તે ન સંતોષાય એટલે આપણને દુઃખ અને આઘાત લાગે. સરવાળે પ્રેમનું સુખ કરમાવા લાગે. નંદવાઈ પણ જાય.

પ્રેમ કરીએ - પ્રેમ જ કરીએ, મૈત્રીનો માંડવો બાંધીએ, સાથે સાથે અપેક્ષાના કાંટાથી સાવધ રહીએ - ચિત્તને બને તેટલું તેનાથી બચાવીએ તો પછી માખ વિનાનું મધ મળ્યા જ કરશે, મધુર મધ મળ્યા જ કરશે.

27

વિકસતા યુગમાં મકાન ઈટ-સીમેન્ટનાં બને છે. ઈટ અને ઈટને જોડવાનું કામ સીમેન્ટ કરે છે. ઈટને અને સીમેન્ટને જોડવાનું કામ પાણી કરે છે. આ પાણી વિના એ જોડાણ શક્ય નથી; પણ જો તેમાં પાણીનું પ્રમાણ વધી જાય તો પણ એ જોડાણ શક્ય ન બને. તે તો પ્રમાણસર જ જોઈએ. ફૂલથી ઝૂમતાં છોડને, ફળથી લચી પડતા વૃક્ષને ઊગવા માટે; બીજને અંકુર બનવા માટે માટીની જેમ પાણીની જરૂરત રહે જ. પણ તે માપસર અને માફકસર જ હોવું જોઈએ. પાણીથી છોડ પાંગરે છે માટે એને પાણી આપ્યા જ કરો તો જેનાથી જીવન મળવાનું છે તેનાથી જ જીવન ઝૂંટવાઈ જાય, માટે એ પ્રમાણસર જ જોઈએ. અતિ ન જોઈએ. એ જ પ્રમાણે જીવનના હરકોઈ ઘટકોમાં પ્રમાણભાન જળવાવું જોઈએ.

આજે લગભગ સર્વત્ર અતિરેકની બોલબાલા છે. પછી તે લગ્ન-પ્રસંગના ભોજન-સમારંભની વાત હોય કે નાનાં દીકરા-દીકરીની વેશભૂષાની વાત હોય ! જરૂરથી વધારે વાત્સલ્ય પણ અહિત કરે છે. કહેવતમાં કહ્યું છે કે ઝેર પણ માપસર હોય તો તે ઔષધ છે અને અમૃત પણ માપથી વધુ હોય તો ઝેર છે. અતિરેક સર્વત્ર ટાળવા જેવો છે. સાવધ રહેવા જેવું છે, વિવેકનો દીવો સતત પ્રગટેલો રાખવો જોઈશે.

ગાઠ અને વિશાળ, ગીચ જંગલની કેડી પાસે એક ભાઈ બેઠા હતા. ઈચ્છા હતી કે જંગલ પાર કરી દઈશું. મનમાં ચિંતા હતી કે પગથી તો પાંગળો છું, કેમ કરી જવાશે ? ત્યાં એવામાં એક અંધ-જન ત્યાં આવ્યા. એને પણ જંગલ પાર કરવા ઈચ્છા હતી ! બન્ને જણા સંપી ગયા. પાંગળાભાઈ પગથી અટકેલા હતા પણ આંખના સાજા નરવા હતા. અંધભાઈ આંખેથી અખમ હતાં પણ પગનાં સાજા હતા. સુખે-સુખે બંને જંગલ પાર કરી ગયા.

સંસારમાં સર્વત્ર આવા દ્વંદ્વ છે. પિતા-પુત્ર, ભાઈ-ભાઈ, પતિ-પત્ની, ગુરુ-શિષ્ય. આ તમામ જોડકામાં દરેકમાં સારપ અને અધૂરપ બન્ને એક સાથે હોવાનાં જ. અધૂરપ અને સારપનો સરવાળો એટલે માણસ ! ફક્ત સારપ જ હોય કે કેવળ અધૂરપ જ હોય એવું તો કોઈ ન જ હોય. એકબીજાએ એકબીજાના પૂરક બનીને અધૂરપ ઢાંકવાની છે, સારપ પોષવાની છે, તો જ કાર્ય-સિદ્ધિ થાય. સામેનાની સારપ સ્વીકારતાં સંકોચાવાનું નથી. સામી વ્યક્તિમાં જે ન હોય અને તે આપણામાં હોય તો તેના પૂરક બનવાનું છે. આમ કોઈની પણ અધૂરપ હોય એને ‘ઓવર-લેપ’ કરવાની છે. તેમાં જ આપણી શોભા છે, શાણપણ છે, હિત પણ છે.

પાંગળા અને આંધળાની જેમ આપણા જોડીદારની સાથે સંપીને રહીએ અને આ ભવ-અટવી સુખે-સુખે પાર કરી લઈએ.

શબ્દના અર્થને સીમા છે. મૌનના અર્થ અનંત છે. શબ્દ પહેલાંનું ય મૌન હોય છે. શબ્દ પછીનું ય મૌન હોય છે. જે કહેવા માટે શબ્દ જ્યારે અશક્તિ દર્શાવે છે, ત્યારે તે કામ મૌન કરી આપે છે. મૌનના બળાપા કરતાં શબ્દનો બળાપો મોટો હોય છે.

હું ક્યાં બોલ્યો, મૂંગો રહ્યો હોત તો સારું રહેત. એની યાદી વધુ લાંબી છે.

આ ભાઈ ઓછા બોલા છે. જરૂર પૂરતું બોલે છે. તેવાના બોલની પણ કિંમત હોય છે.

આ ભાઈ બોલે નહીં, તે બોલ્યા, માટે તે જરૂરનું જ હશે.

શબ્દ પણ મૌનથી જ વજનદાર બને છે. મૌન શક્તિનો સંચય કરી આપનાર છે. શબ્દ અને મૌન બન્ને પોતપોતાના સ્થાને મહાન છે. છતાં મૌન કેળવવું પડે છે, તેથી જ તેની મહાનતા સ્વયંસિદ્ધ ગણાય છે. ભીતરની શક્તિના સંચય માટે મૌનની ઉપાસના કરીએ. આ શબ્દના મૌન પછીનું પગથિયું વિચારના મૌનનું આવે છે. એક વિચાર અને બીજા વિચાર વચ્ચેનું અંતર વધે તો ઓજસ પ્રગટે છે અને અંતઃકરણમાં જ્યારે આ વિચારનું મૌન છવાય છે ત્યારે પરમ તત્ત્વનું અવતરણ સહજ બને છે.

વ્યક્તિ જો પ્રશ્ન પૂછે તો તેનું અજ્ઞાન એક જ વાર જાહેર થાય પણ પૂછે જ નહીં તો, તે કાયમ માટે અજ્ઞાની રહે ! પૂછવું તો જોઈએ જ. વળી પૂછાયેલા પ્રશ્નના મૂળમાં જિજ્ઞાસા જ હોય તેનું સમાધાન મળે છે, સંશયનું નિરાકરણ થાય છે. માત્ર બુદ્ધિની ચબરાકી હોય તો નિરુત્તર કરી દે. નિરુત્તર કરવું સહેલું છે. નિ:સંશય બનવું અઘરું છે. આપણે સંશયરહિત બનવાનું છે.

‘પૂછતાં નર પંડિત’ એ કહેવત પ્રમાણે જે પૂછે તે પંડિત બને. ઉત્તર આપી નિ:સંશય કરનારનો જેમ મહિમા છે, તેમ શુદ્ધ જિજ્ઞાસાથી પૂછનારને પણ સાચા દિલથી બિરદાવવામાં આવે છે.

‘પ્રશ્ન કોને ન થાય ?’ ઉત્તર છે : સર્વજ્ઞને પ્રશ્ન ન થાય અને મૂર્ખને ન થાય !

આપણે વચ્ચે ધીએ તેથી કુતૂહલ કે કૌતુકના પ્રશ્નો નહીં પણ તાત્વિક જિજ્ઞાસાના પ્રશ્નોનાં સમાધાન મેળવી જ્ઞાનદેશને સાધ્ય બનાવીએ.

સાવ નિરર્થક, રાખ અને ઘૂળ જેવા કામમાં જીવનના કિંમતી દિવસો વેડફતાં મનુષ્યોને જોઉં એટલે હતાશા અનુભવાય અને મનમાં થાય : તેઓ બીજું શું કરે !

જીવનમાં ઉત્તમ માણસો, ઉત્તમ પુસ્તકો મળે તો જ જીવનનું ધ્યેય ઉત્તમ બને.

ખાવું-પીવું એ જ જીવન નથી. તુચ્છ અને ક્ષણિક દુન્યવી બાબતોમાં અટવાયા વિના પરોપકાર, સદાચાર, જ્ઞાનોપાસના, સંગીત, ચિત્રકળા, અધ્યાત્મ જેવા કોઈ ને કોઈ ઉચ્ચ ધ્યેય પ્રતિ નજર માંડે તો પુરુષાર્થને સવળી ગતિ મળે. જીવનની સાર્થકતાનો અહેસાસ થાય.

ઉચ્ચ અને ઉદાત્ત ધ્યેય વિનાનું જીવન જીવન જ નથી. મનુષ્યનું જીવન-જળ, આવળ-બાવળ-બોરડી માટે વેડફવા નથી.

જેનાથી કલ્પવૃક્ષ સીંચી, ઉછેરી શકાય તે બાવળ-થોર માટે ન વપરાય.

ઉત્તમ પુરુષોના જીવનચરિત્રોના વાચન અને અનુસરણથી જીવનને ધ્યેય સાંપડે.

આપણે એવા ઊંચા ધ્યેય માટે જીવવાનું શરૂ કરીએ.

નાના બાળકોને શુભ વાતો, કથાનકો અને શુભ શબ્દો સંભળાવવા.
સંભળાવવામાં આવેલા શબ્દો એમના જીવનનાં સ્વપ્નો બની રહે છે !
આ સ્વપ્નોનું જતન કરવું જરૂરી છે. એનાથી જ જીવન ઘડાય છે.
બાળકના મનની ફળદ્રુપ ભોંયમાં ઉત્તમ બીજ વાવવું જોઈએ.
સંસ્કારી માતા-પિતાની આ પહેલી ફરજ છે.
ઘરમાં સારી સારી વાતો જ થવી જોઈએ.
આપણા શ્રીમુખેથી શુભ વાતોનો જ
પ્રસાર થવો જોઈએ
- અત્તરની જેમ.

આપણે પરમને પ્રાર્થના કરીએ અને તે પ્રાર્થના ઓછી ફળે તો, આપણે પરમની શક્તિમાં શંકા કરવાને બદલે, આપણી પાત્રતા તરફ નજર કરીએ તો તરત જ મર્મ પકડાશે કે પાત્રતા પ્રમાણે જ ફળ પામીશું. પાત્રતાનો વિકાસ થશે કે તરત જ ફળનું પ્રમાણ વધવા લાગશે.

ગંગાનો અફાટ જળરાશિ અગાધ અને અપાર છે, તે તમને ભીંજવવા અને તૃપ્ત કરવા, તમારા પાત્રને છલકાવવા તત્પર છે, પણ તે તમારા પાત્રમાં સમાય તેટલું જ આપી શકે, તેથી વધારે નહીં.

જેટલું જળ જોઈએ તેટલું પાત્ર લઈ જવું પડે. પાત્ર જેટલું હોય તેટલું જળ મળે.

પરમાત્માની કૃપાનું પણ આવું જ છે. પરમાત્માની શક્તિનું અવતરણ પણ એવું જ છે. આપણી પાત્રતા પ્રમાણે લાભ કરે. આપણે તો આપણા પાત્રને સતત વિકસાવતા રહેવાનું છે.

ગુણસમૃદ્ધિ દ્વારા આપણી પાત્રતા વિકસાવીએ અને પરમના કૃપા-રસથી આપણા જીવનના પાત્રને છલોછલ છલકાવીએ. પરમનું તો આપણને આમંત્રણ છે --પરમ અને પાત્રતાનો મેળ થશે તો પાત્ર ભરપૂર ભરાઈ જશે.

‘થોડાં’ માટે ‘બહુ’નો ત્યાગ ન થાય. પણ, ‘બહુ’ માટે ‘થોડાં’નો ત્યાગ ખંચકાટ વિના કરી દેવો જોઈએ. ધન-સંપત્તિની ગણના ‘થોડાં’ માં થાય; તે તો આવે ને જાય! જ્યારે આબરૂ ‘બહુ’માં ગણાય. તેનું જીવની જેમ જતન કરવું જોઈએ. એકલાં પૈસાવાળા, સંપત્તિવાળા તો ક્યારેક સાયંસ્મરણીય હોય! જ્યારે કીર્તિવાન હંમેશા પ્રાતઃસ્મરણીય છે. જીવનની કિંમત પ્રતિષ્ઠા છે.

પૈસો અને વૈભવ તો ઠીક છે. કીર્તિ માટેની ખેવના -મરી ફીટવાની તમન્ના -તે જ તમારું જીવન!

શ્વાસની અવર-જવર લુહારની કોઢમાંની ઘમણમાં પણ જોવા મળે છે. તેની કાંઈ નવાઈ નથી. માણસ જતી વેળાએ જે સુવાસ મૂકી જાય, તે જ ટકાઉ છે!

તેના માટે મથવાનું છે. યશસ્વી જીવન જ ઉત્તમ જીવન!

જ્યારે બુદ્ધિનું ગણિત શરૂ થાય છે ત્યારે ત્યાંથી સ્નેહની ભૂગોળના સીમાડા સાંકડા થતા આવે છે અને સંબંધનો ઈતિહાસ પૂર્ણવિરામની નજીક પહોંચે છે, આવરદા ઘટે છે. પછી તે સંબંધ ભાઈ અને ભાઈ, પિતા અને પુત્ર જેવા સ્વજનોનો હોય કે મિત્ર - જ્ઞાતિના પરિજનોનો હોય, તેમાંથી મીઠાશ ઊડી જાય છે.

વ્યવહાર રૂપે તે ટકે છે - બનાવટી ફૂલોની જેમ !

સંયોગ એ સંસારનું મૂળ છે. સંસારમાં તેના વિના રહેવાતું નથી. સંયોગનું થોડું સ્થાયી રૂપ તે સંબંધ છે. એકબીજા સાથેના સંબંધની આધારશિલા સ્નેહ છે. નદીના પાણીનો સંગ્રહ કરવા જે બંધ બંધાય છે તેમાં સિમેંટ જોઈએ, તેમ હૃદયના શુભ ભાવોના પ્રવાહને વહેરાવવા માટે જે સંબંધ બંધાય છે તેમાં સ્નેહ જોઈએ. આ સ્નેહ તે હૃદયની નીપજ છે. ત્યાં બુદ્ધિનું કામ નથી.

‘ઘસાઈ ને ઉજળાં થઈએ’ - એ તેનો પહેલો પાઠ હોય છે. ખપમાં આવવું તે ધન્યતા છે. ત્યાં એ સમર્પણ વૃક્ષ જેવું હોય છે. વહેવું, વરસવું અને વવાઈ જવું એ જ મુદ્રાલેખ હોય છે.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહારાજા જ્યારે, પારણાના દિવસે ગ્રામ-નગરમાં પધારતા ત્યારે જે શેરીમાં ઘરના બારણે કોઈ ભિક્ષુને ઊભેલા જુએ તો પણ તેઓ તે શેરીમાં ન જતા, ત્યાંથી પાછા વળે તે તો બરાબર, પણ કોઈ કબૂતરને યણ યણતાં જુએ કે કોઈ ખીસકોલીને પાણી પીતી જુએ, તો પણ એ શેરીમાં ન જાય ! આટલી કાળજી અન્ય જીવોની તેઓ રાખતા ! કેવું ઔચિત્ય !

ઉત્તમ શબ્દ ઉત્ અને તમ નો સમાસ છે.

જે તમોગુણથી ઊંચે ઊઠ્યા છે તે ઉત્તમ.

તમો ગુણના કેન્દ્રમાં 'સ્વ' છે; જ્યારે એથી ઊંચે ઊઠ્યા તેના કેન્દ્રમાં બીજાનો વિચાર છે.

બીજાનો વિચાર આવતાંની સાથે જ સ્વયંની રીતભાતમાં આપોઆપ સુંદરતા આવે છે.

આવી ઝીણી ઝીણી વાતો ઉત્તમ જીવનનો એક ભાગ છે.

સારી વર્તણૂંકથી ઉત્તમ જીવનનું ઘડતર અને યણતર થાય છે.

સુખની શોધમાં સતત બહાર દોડતા માણસની સરખામણી કસ્તૂરી મૃગ જોડે કરાઈ છે તે યથાર્થ છે! આત્માના સુખની તો વાત જ અહીં નથી કરતા. હરણની નિરર્થક કૂદાકૂદ આ અશાંત માણસમાં જોઈ રહ્યા છીએ. ક્યારેક તો આજના આ માણસે બુદ્ધિ અને પૈસાના કેફમાંથી બહાર આવવું જ પડશે. મૂળભૂત જરૂરિયાત પિછાણી એણે સ્નેહ અને હેતની લહાણ છૂટે હાથે ખોબલા ભરી ભરીને કરવી પડશે.

બીજાને જેટલું એ આપશે તેથી બમણું એને પાછું મળશે. એનાથી જ હૈયાને ટાઢક મળશે. એ જ સુખનો અનુભવ ! સુખનો આ જ રાજમાર્ગ છે. યોગરદમ ભમવાનું છોડીને ઠરીને ઠામ બેસવાથી ચિત્તનાં વારિ ઠરશે, શાંત થશે અને તેમાં આત્માનું બિંબ ઝીલી શકાશે. શાન્તિ લાઘશે, પ્રેમ મળશે અને હૈયામાં શીતળતા છવાશે.

એ જ તો આજના માણસની માંગ છે. તેનો રસ્તો પણ આ જ છે. આ જ છે.

આપણો દેહની દુર્ભેદ દીવાલને અડીને જ ઈન્દ્રિયોનો કિલ્લો છે. તે પછી, આમ પાતળી કહેવાય એવી છતાં વજ્ર જેવી કઠિન એક આડશ છે; તેનું નામ છે મન.

એના યે બે પડ છે : એક જ્ઞાત મન અને બીજું અજ્ઞાત મન.

મનના આગળ-પાછળના પડને વીંધવા-ભેદવા, અરે ! એમાં બાકોરું પાડવાનું કામ થયું કે અજવાળાનું ઘસમસતું પૂર ચિદાકાશમાં રેલાઈ ઉઠશે. પછી તેના પ્રકાશે આછું અંધારું યે નહીં રહે.

આ દીવાલને ભેદવા, ઓળંગવા માટે જ આ મનુષ્યભવ મળ્યો છે. દુર્ગમ લાગતાં આ કામમા સફળતા મેળવનારાઓનો સથવારો પણ મળી રહે તેમ છે. જેઓએ બાકોરું પાડ્યું, પછી બારી કરી અને છેવટે તો બારણું બનાવ્યું એવાઓની વાત પરથી, એમ તો લાગે છે કે ત્યાં જવાય તો છે જ ! હા, રસ્તો બધાનો અલગ-અલગ હોવાનો !

એકવાર ચાર-પાંચ મિત્રો રસ્તેથી પસાર થતાં હતા. અચાનક ક્યાંકથી સરસ સુગંધ આવી. સહુના નાકનાં ફોરાંમાં એની ઝમક દેખાઈ. આંખો આજુબાજુ ફરી વળી. એક મિત્ર કહે, આજુબાજુમાં ક્યાંક બગીચો હોવો જોઈએ. બીજો તરત બોલી ઉઠ્યો, ના..ના.. આ તો પેલો ખટારો ગયો તેમાં અગરબત્તી ભરી હશે, તેની સુગંધ... ત્યાં તો ત્રીજો કહે, એક બાઈ અહીંથી પસાર થઈ તેના પરફ્યુમની સુગંધથી બધું મહેકી ઉઠ્યું છે...

વાત વળે ચડી ! હવે કોઈની પાસે પુરાવો તો હતો નહીં.

પણ, આ વાત જીદ કરવા જેવી પણ નથી. ભલે એ સુગંધ સુંદર હતી. તેને માણો. એની મજા લૂટો. આવી વાતમાં આગ્રહ શું કરવો ? અરે ! હઠાગ્રહ થાય તેવો આગ્રહ ક્યારેય ન કરવો. બલ્કે, હા ભાઈ ! તારી વાત સાચી હોઈ શકે -એવા ઉદ્ગારથી વાર્તાલાપ શોભાવવો. સહનશક્તિ જેવી જ કિંમતી આગ્રહશક્તિ છે.

તેને સાચવવી અને જરૂર હોય ત્યાં જ વિવેકપૂર્વક વાપરવી.

માનવ મનને આ તે શી ટેવ ? (કે કુટેવ ?)

કોઈ ઘટના જાણી કે અભિપ્રાય આપ્યો જ છે ! કોઈ મળે પછી તરત એના વિશે અભિપ્રાય આપ્યો જ છે ! અભિપ્રાય પણ કેવા ? બે જ જાતના !

આ સારું છે અથવા આ બરાબર નથી. આવું તે શું કર્યું ? આવું કરવું જોઈતું હતું ! ઠીક મારા ભાઈ ! ઠરસો કેવો હતો ? આને બદલે આમ કરવું જોઈતું હતું.

આમ, વગર પૂછે અને વગર માંગે અભિપ્રાયો આપવાની ટેવ માનવજાતને પડી છે. બધા જ એમ લોલમલોલ કરે, એટલે સર્વત્ર સ્વીકારાયેલી ટેવ છે ! આવી સલાહની કિંમત એક કોડીની પણ ન હોય !

કરવા જેવું કામ તો છે -સાક્ષીભાવ. સાક્ષીભાવ એક વાર કેળવાયો પછી જોઈ લ્યો મજા ! આજ સુધી ન માણી હોય તેવી મજા ! શરૂઆત હળવેથી થાય. એક કલાક-પૂરતો સંકલ્પ કરી શકાય : આ કલાક દરમિયાન જે બનાવ બનશે તેને જોઈશ. નિરખીશ. પણ તેની તરફેણમાં કે વિરુદ્ધમાં એક પણ શબ્દ ઉચ્ચરીશ નહીં. માત્ર જોયા કરીશ. સાંભળ્યા કરીશ.

વાંક દેખાપણું વ્યક્તિત્વને ખીલવા દેતું નથી. તેમાંથી ફરિયાદી માનસ જન્મે છે, પછી તે એક ટેવ રૂપે વિકસે છે. જીવ જાતે દુઃખી થવા માટે એ રસ્તે ચાલે છે, આગળ વધે છે.

જે વસ્તુ આપણા હાથમાં હોય તે જાતે જ બદલવી જોઈએ. જે વસ્તુ બીજાના હાથની વાત હોય ત્યાં ચૂપચાપ વેઠી લેવી, -કોઈને પણ દોષ દીધા વિના. તો તે જીવનના ઇંડને ઉછેરવાનું ઉત્તમ ખાતર બની જાય છે.

આપણા જેવા જીવોએ મનને નબળા વિચારોથી, નબળી વાતોથી ખૂબ સાચવવું જરૂરી છે. નબળા વિચારો હડકાયા કૂતરા જેવા છે તે માટે ચીવટભર્યો ચોકી પહેરો રાખવો. જેથી નબળો વિચાર આપણા દિલના દિવાનખાનામાં પેસતાં વિચાર કરે. થોડી ગફલત થઈને એકાદ પેઠો તો તે જ ક્ષણે તેને દૂર હાંકી કાઢવો.

મનના બગીચાને તાજો-પ્રફુલ્લિત અને સુવાસિત રાખવાનો આ ઉપાય સૂઝે છે. અપનાવી જોઈએ. પછી ફરિયાદ નહીં રહે ! ઉચાટ નહીં રહે ! પણ ઉલ્લાસ જ ચોમેર ફેલાતો રહેશે.

વિચારરહિત મન તે ધ્યાન છે. ધ્યાન તો સુખાસિકા છે. આવા ધ્યાનથી મન સહજ રીતે હળવું, ક્રોમળ અને નિર્મળ બને છે. સજાગતા તેનું મુખ્ય સાધન છે. જ્યારે લાંબા સમય સુધી મન ખાલી રહે છે, વિચારશૂન્ય રહે છે, તે પછી દેહભાન, દેહભાર અને દેહભાવ છૂટી જાય છે. આ એવી ઉત્તમ રમત છે કે આમા ‘કશું ન વિચારવું’ એ એક જ કરવાનું હોય છે. વિચારાયું નહીં તો બોલાયું નહીં, બોલાયું નહીં તો કરાયું નહીં ! ત્રણે યોગ વિરામ પામ્યા !

મન વિચારવાના સંકલેશથી મુક્ત રહ્યું તેટલું તે સશક્ત બન્યું ! ‘સબળ મન એ સ્વયં શક્તિ છે.’ તે વશ થયું,

એક પણ વિચારને પ્રવેશ નથી આપવો, એ સંકલ્પ થયો તેમાં સફળતા મળી.

નિંદા મોટે ભાગે ‘દ્રાક્ષ ખાટી છે’ એ વર્ગની હોય છે. દ્રાક્ષ મેળવવા મહેનત ખૂબ કરી, કૂદકા ઘણા માર્યા પણ ન મળી. હવે પોતામાં દીનતા કે લઘુતા ન આવે તેના ઉપાય રૂપે શિયાળભાઈ બોલે છે : ‘દ્રાક્ષ તો ખાટી છે.’ --આ નિંદા નિષ્ફળતામાંથી જન્મી છે; દોષ પ્રત્યેના અણગમામાંથી જન્મી નથી. ખુશામત માટે ચિત્તને કલુષિત કરવું પડે છે અને નિંદા માટે ચિત્ત સ્વયં કલુષિત થાય છે. ચિત્તના ક્લેશને નિવારવા કાજે ખુશામત અને નિંદાથી બચવું જોઈએ. વળી સરખામણીની ટેવ તો તેનાથી પણ વધુ ખતરનાક છે ! કશું જોતાંવેંત એને, જે કાંઈ સ્મરણમાં હોય તેની સાથે સરખાવવાનું ડા’પણ ડોળાય જ ! આ સારું છે. આ નબળું છે -એવું બોલાઈ જ જાય !

આવા વલણથી પીડા જન્મે છે. રાગ આવે ત્યાં દ્વેષ પણ સાથે હોય જ ! બન્ને પીડાકારક છે. આનાથી બચી શકીએ તો જ ચિત્તને ક્લેશથી દૂર રાખી શકીએ.

એ જ દુકાનમાં તમે જોઈ તેવી કેરીની સાથે-સાથે બીજી પણ, બેસી ગયેલી, ચાંદાવાળી, કોહવાયેલી ગંધવાળી કેરીઓ પણ હોય છે. તમે જોવા માંગો તો પણ વેપારી તમને એ જાત બતાવે નહીં. તમારી નજર એના પર પડે તો તરત જ તમે એ પરથી નજર ફેરવી લેશો. જોયું ન જોયું કરી એ વિષે કશી પૃચ્છા પણ નહીં કરો.

તમારી આ દષ્ટિને દાદ આપવી પડે ! આપણી વાત અહીં શરુ થાય છે.

સમાજ વચ્ચે રહીએ છીએ એટલે અનેકાનેકને મળવાનું થાય છે. એવી વ્યક્તિને મળીએ ત્યારે તેમની ઊણપ અને ખામીઓ પણ નજરે ચડે જ છે.

જેમ કેરીની દુકાનમાં બેસી ગયેલી, ખરાબ અને ડાઘી કેરીની સામે પણ આપણે જોતાં નથી તો તેને હાથમાં લઈ આપણી ઝોળીમાં મૂકવાની તો વાત જ દૂર છે.

એમ આપણી દષ્ટિને પણ ગુણની પક્ષપાતી બને એમ કેળવવાની છે.

ગુણદોષ તો બધે જ હોવાના. એના પ્રત્યે એવો ગાઢ અભિગમ કેળવીએ કે ગુણ દેખાય ને લેવા જેવા લાગે તેનાથી આપણે ગુણસમૃદ્ધ બની રહીએ.

ડાયાબિટીસ કે હાર્ટ-ડિસીઝવાળા જેમ ખિસ્સામાં લાઈફ-સેવિંગ દવાઓ રાખતા હોય છે તેમ, નાનાં નાનાં કાર્ડ બનાવીને આવા વાક્યો પાકિટમાં, ગજવામાં રાખી મૂકવા જેવા છે.

કોઈની સંપત્તિ જોઈ મન ચચરાવા લાગ્યું. મનમાં સંતાપ શરૂ થયો કે તરત કાર્ડ કાઢી વાંચ્યું. :

મારું પુણ્ય જાગશે તો મને પણ એવું જ મળશે. ભલે એ સુખી થાય.

એ કાર્ડને સહારે મનનો બળાપો ગાયબ !

અણગમતું થયું ? કોઈ પર ગુસ્સો આવ્યો ? કાર્ડ કાઢ્યું : **सव्वे जीवा कम्मवस ।**

ગુસ્સાનું કેન્દ્ર બદલાઈ જશે. વ્યક્તિ મટીને કર્મ નિશાન બનશે. જીતી ગયા !

શરીરમાં રોગ દેખાયો. અરે ! અહીં તો રુંવે-રુંવે રોગ ભર્યા પડ્યા છે. એમાંથી એક-બે જ દેખાયા. કાર્ડ મદદે આવશે :

જે આવ્યું તે જવા માટે.

આ ઉત્તમ સલાહ છે. મોં સદાય સ્મિત મહેલું રાખવું હોય તો આ ટ્રિક અજમાવવાથી મોં પરની પ્રસન્નતા પણ જળવાઈ રહેશે. તો શરૂ કરીએ આવા નાનાં નાનાં કાર્ડ રાખવાનું.....

સદ્ધાને પરમ દુર્લભ કહી છે. આમાં રહસ્ય છે. માણસ પોતાના જીવન વ્યવહારમાં કોઈ વસ્તુ પોતાની પાસે ન હોય અને જરૂરત હોય ઉછીનું કોઈ પાસેથી લઈને વ્યવહાર સાચવી લે છે. યાવત્ પરબશક્તિ, બુદ્ધિ સુદ્ધાં કોઈકની લીધેલી આપણને ખપમાં આવે છે પણ શ્રદ્ધા !

શ્રદ્ધા ક્યારે પણ કોઈની ઉછીની કામ લાગતી નથી, તે તો પોતાની જ હોવી જોઈએ. એ જેટલી હોય તેટલું ફળ મળે. શ્રદ્ધા અંતરંગ બળ છે. સૂક્ષ્મબળ છે. અંદરની ભોંયમાંથી જ ઉગે છે. ઉગ્યા પછી તેની માવજત કરવાની હોય છે.

આ શ્રદ્ધા દુર્લભ છે, તેવું કહેતાં સંતોષ નથી થતો માટે પરમ દુર્લભ કહી છે. આ પરમ દુર્લભ શ્રદ્ધા આપણને મળો.

ચિતારા પાસે રંગ, પીંછી; દોરવાના ચિત્રનો ખ્યાલ - આ બધું જ ઊંચું હોય, પણ જેના પર ચિત્ર કાઢવાનું છે તે જમીન, ભીંત, કાગળ કે કેનવાસ જ મેલું, ગોબરું અને કાબરચીતરું હોય તો તેના રંગ, કળા કે પીંછીના સરવાળે શું નીપજે? સુંદર ચિત્ર માટે કળા બીજે નંબર, પણ પહેલાં નંબરે તેની ભોંય ચોખ્ખી હોવી જરૂરી છે.

તે જ પ્રમાણે, ઉત્તમ ધર્માચરણ માટે પણ મનની ભોમકા શુદ્ધ હોય, ઈર્ષા, તુચ્છતા અને વૈરવૃત્તિથી કાબરચીતરી બનેલી ન હોય, પણ સરળતા, શ્રદ્ધા, પ્રમોદભાવ અને પ્રેમભાવથી શુદ્ધ હોય તો તેની થોડી પણ ધર્મક્રિયા ફળવતી બને. એ ફક્ત ક્રિયાકાંડ ન બને પણ ક્રિયાયોગ બની રહે.

-- જેમ ચોખ્ખી ભોંય પર સાદું ચિત્ર પણ ઉઠાવદાર બની રહે છે તેમ.

‘મૃત્યુ તો અવશ્યંભાવી ઘટના છે, અનિવાર્ય ઘટના છે. મૃત્યુ ભલે આવે, પણ જ્યારે આવે ત્યારે અનિચ્છાએ, પરાણે જવું પડે એવું ન થાય. કશાય ખચકાટ વિના, સહજપણે તેનો સ્વીકાર થાય. સ્વીકાર એ સાક્ષીભાવની ઘટના છે. પ્રતિકાર એ કર્તૃત્વની ઘટના છે. સ્વીકારમાં સુખ છે, પ્રતિકારમાં પીડા છે.

પીડા વિના, આયાસ વિના આ મૃત્યુનો સ્વીકાર કરી શકું એવું બળ આપજે. મૃત્યુ આવે ત્યારે પણ, જ્યાં સુધીનું જીવન છે તેમાં દીનતા ન આવે. નાની મોટી બાબતોમાં જેની તેની પાસે દીન ન બનવું પડે તેવું જીવન બની રહે એવી કૃપા કરજે.’

જગતના તમામ દુઃખોનું, તમામ અપરાધભાવોનું મૂળ અજ્ઞાનમાં રહ્યું છે. કોઈ વસ્તુ વિશેની કેવળ માહિતી કે જાણકારી એ કાંઈ જ્ઞાન નથી. ધર્મના ક્ષેત્રમાં કેવળ માહિતીનું કોઈ મૂલ્ય નથી, કે જીવનવિકાસમાં કોઈ મહત્ત્વ નથી. એથી જ સમજદાર માણસોએ પોતાનાં સમય અને શક્તિ કેવળ માહિતીજ્ઞાન માટે વાપરવા જેવા નથી.

સાચું જ્ઞાન તે છે જેમાં આત્મહિત અને આત્મકલ્યાણ સમાયેલું હોય. સાચું જ્ઞાન તે છે જે મનોજગતને અને ભાવજગતના શુભ પંથે લઈ જનારું હોય.

દુનિયામાં ચોતરફ દુરિત જ છે અને દુષ્ટ તત્ત્વનું જ સામ્રાજ્ય છવાયેલું છે એવું નથી.

હજી સૂર્ય નિયમિત ઊગે છે, પુષ્પો રોજ-રોજ નવી જ રૂપ-રંગ-છટા સાથે સુવાસ પ્રસરાવતા ખીલે છે. કોયલ અને દૈયડનો મધુર કલરવ, સવાર પડતાં જીવનનું મધુર મંજુલ ગાન રેલાવે છે. સ્વચ્છ આકાશમાં ટમટમતાં તારાઓ, હજી પણ જીવન જીવવા જેવું છે તેવો સંદેશો આપે છે. સમુદ્રના ભરતી ઓટ નિયમબદ્ધ રહીને સતત થતાં રહે છે.

તે બધું આવા સત્તત્ત્વના પ્રભાવે જ બને છે. જીવન જીવવાના ઉત્સાહને ટકાવવાના આ બધા પરિબળો છે.

નિંદા કરનાર પ્રથમ તો, આંખ-કાન દ્વારા અન્યના દોષોને પોતાના મનમાં ઉતારે છે. પછી પોતાની જાતને દૂષિત કરીને તે બીજાઓને સંભળાવે છે. એમ કરીને તે તો એ દોષોને પોતાના જીવનમાં જ ઉતારે છે. જ્યારે જ્યારે સામી વ્યક્તિ પ્રત્યેના દ્વેષને કારણે તેની નબળી બાજુઓને એન્લાર્જ કરી વારંવાર ગાવામાં આવે છે ત્યારે તે દોષ કહેનાર માણસના જીવનમાં ઘર બાંધી લે છે. પછી એ ત્યાં જ રહીને ફૂલે ફાલે છે અને ચારે તરફ ફેલાય છે. પછી ત્યાં બીજા કોઈ સારા ગુણને દાખલ થવાની જગ્યા રહેતી નથી.

કહેવત છે કે જે ખેતરમાં એકવાર થોર ઊગી નીકળ્યા ત્યાં આંબા ઊગવાની શક્યતા સમાપ્ત થઈ જાય છે.

જીવનમાં જ્યારે પરિપક્વતાની ભૂમિકા આવે ત્યારે બહારનું બધું સંકેલી લેવું જોઈએ, સંકોરી લેવું જોઈએ. અંદર વધુને વધુ જવાનું શરૂ કરી દેવું જોઈએ. ભૂમિકા ભેદે આ બધું તો કરતાં તો હોઈએ છીએ જ. ૫૦-૫૫ વર્ષની વયે કોઈ આપણને ગીલ્લી-દંડા રમવા કહેશે તો આપણે તરત કહીશું કે આ રમવાની અમારી ઉંમર નથી ! એ વય વીતી ગઈ. વયે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ.

રમત પ્રત્યેની આ સમજણ બીજી બધી બાબતોમાં પણ ખપમાં લેવા જેવી છે.

ઈશ્વરે મને કુદરતે જે કાંઈ આપ્યું છે તે ગણતરીપૂર્વક જ આપ્યું છે, પૂરતું આપ્યું છે. ઉપયોગમાં લઈ શકીએ એથી તો વધું જ આપ્યું છે.

આપણને સામેનો કિનારો રળિયામણો દેખાય; બાજુના ભાણામાંનો લાડવો મોટો દેખાય એ આપણી સમજદારીની ક્યાશ છે. ખામીઓ જોતાં રહીએ તો ખૂબી ક્યાંથી દેખાય ?

માટે આપણી અંદર રહેલી ખૂબીઓ સમજવી અને વિકસાવવી એમાંજ આપણી ભલાઈ છે. બીજાને જે મળ્યું છે તે બીજાને મુબારક. મને મળ્યું છે એ જ મારે માટે પ્રમાણ.

આજના માણસનો સતત અને તીવ્ર શોધનો વિષય હોય તો તે ‘મારે બધાથી વધુ સુખી થવું છે’ તે છે. જો કે એક રીતે જોઈએ તો, આજનો માણસ ખરેખર સુખી છે જ. સુખના સાધનોનો દરિયો એની ચોતરફ ઊછળી રહ્યો છે. છતાં ‘પાની બીચ મીન પિયાસી’ જેવી તેની દશા છે ! વળી આ બધા સાધનો તો દેહના ઉપભોગ માટેના જ છે. આજના માણસના મનની હાલત શી છે ? તે તો સતત અશાંત છે, અપ્રસન્ન છે, છિન્નભિન્ન છે. તેનું શું ?

તેનું ઓસડ તો તેને પોતાના હાથમાં છે. સતત પ્રેમ વરસાવવાનું શરૂ કરે એટલે સુખ હાજર ને હાજર ! વળી પ્રેમ વરસાવતી આંખની એ ખૂબી છે કે તેને કોઈના દોષ જોવા હોય તો પણ ન દેખાય. દોષ ન દેખાય એટલે દ્વેષભાવ પેદા ન થાય.

સાવ સાદા સૂતરના દોરામાં ખાસ કશું નથી. એમ ને એમ ગળામાં કે માથા પર મૂક્યો હોય તો તે, પોતે નહીં તો બીજા, એ દેખતાં વેંત, હાથથી લઈને દૂર કરી દે. એ જ દોરો જ્યારે સુગંધથી ઉભરાતાં સુંદર પુષ્પોની સોબતમાં હોય ત્યારે હજારો માણસોની હાજરીમાં લોકો હોંશે હોંશે તેને ગળામાં ફૂલહાર તરીકે પહેરાવે છે, કે માથામાં વેણી-ગજરા તરીકે ગૂંથે છે. આ પ્રભાવ ફૂલો સાથેની દોસ્તીનો છે. આ જ દોરો જ્યારે ટીમરું (તમાકુ)ના પાન ની સોબત કરે ત્યારે, પહેલાં તે બળે છે અને તે પછી પાન સાથે ફૂંકી, તેને ફેંકી દેવામાં આવે છે.

સોબત તેવી અસર એ કહેતી અહીં સિદ્ધ થાય છે.

પાણીને બાંધવાનું કામ જેમ ઘડો કરે છે તેમ, મનને બાંધવાનું કામ જ્ઞાન કરે છે. મનની હાજરીથી જ તેનો યોગ સફળતાને વરે. ક્રિયાયોગ-તપોયોગ વગેરે જરૂર સેવીએ પરંતુ એની સફળતા માટેની આધારશિલા તો નિર્મળ મનોયોગ જ છે. મનની નિર્મળતા માટે, સ્થિરતા માટે તો સ્વાધ્યાયને જ મહત્ત્વ આપીએ. મનોયોગ વિના થતાં ધર્માનુષ્ઠાન કેવાં હોય એ સોય-દોરાના રૂપક દ્વારા સમજાશે. ફાટેલા વસ્ત્રને સાંધવા માટે સોયમાં થોડો દોરો પરોવાયેલો હોય છે. સાંધતાં સાંધતાં દોરો ખૂટે છે અને સોય ચાલતી રહે છે. ખ્યાલ રહેતો નથી. ફક્ત સોય ચાલતી રહે એટલે સાંધવાની વાત તો દૂર રહી, પણ નવાં-નવાં કાણાં પડે ! અહીં, જ્ઞાન, દોરાના સ્થાને છે અને સોય, ક્રિયાના સ્થાને છે. કાયાયોગ-વચનયોગનો દોરો છે કે નહીં તે સતત જોતાં રહેવું જોઈએ.

આપણા શબ્દો જ્યાં સુધી ન બોલાયા હોય ત્યાં સુધી આપણે તેના માલિક છીએ, પણ જેવા બોલાયા તેવા તે આપણા માલિક બને છે. વિશ્વના ઘણા બધા વિસંવાદનું અને ઝગડાનું મૂળ કારણ એટલું જ છે કે, જે બે જણા વચ્ચે વૈમનસ્ય થયું છે તેમાં, ચૂપ રહેવાની જગ્યાએ બોલાયું હશે અને બોલવાની જગ્યાએ ચૂપ રહ્યા હશે !

આમ ન થવું અઘરું છે. ખરેખર, શબ્દો તો સાંઘવાનું કામ કરવા નિર્માયા છે. એ જ્યારે અવળી રીતે પ્રયોજાય છે તેમાંથી જ મુશીબત-મુશ્કેલી અને સરવાળે મહાયુદ્ધ સર્જાય છે.

મનને જે શલ્ય પીડા આપે છે, મલિન અને સંકલેશમય બનાવે છે તે વિષે આપણે વિચાર કરીએ. મનને પીડા થવાના ઘણાં કારણો છે : કોઈએ આપણું ધાર્યું ન કર્યું; આપણા સુખી સંસારમાં કાંકરા નાખી દુઃખના વલયો સર્જ્યા; આપણે ગોઠવેલી ઘંઘાની બાજી કોઈ કારણે અવળી પડી; આપણે કોઈના રોષના ભોગ બન્યા અને ભારે નુકશાની વેઠી...

આવા આવા અનેક પ્રસંગોમાં જે વ્યક્તિ નિમિત્ત બને તે વ્યક્તિ પ્રત્યે આપણા હૃદયમાં દ્વેષનું બીજ રોપાય છે જે ક્રમે ક્રમે વેરનું રૂપ ધારણ કરે છે. આ વેર આપણા મનનો કબજો લઈ લે છે.

આ વેર તે વ્યક્તિ કરતાં આપણને જ વધારે દગડો છે. સતત દગડાતો આ વૈરાગ્નિ શલ્ય બનીને ખૂંચતો રહે છે.

આવા અશાંત મનને સુખ ક્યાંથી હોય ?

पितृकाल गुरुकाल च्छे विद्यकाल जेनाएकालको
माइ आमाणां उपर छे तेजमान श्रेयुं लक्षणे च्छे अपराः
नीपांशु दुःखचवाको भाव श्रेयो लक्षणे च्छे नको
प्राणाणिक प्रयत्नपरा च्छे लक्षणे सुखके साधयेते.
दा.स. पिताको संस्कार वारसो शोभावनो च्छे
संभालवोतेपितृकाल दुःखिछे गुरुना उपहारको
स्वीकार + रवो ते गुरुकाल दुःखिछे च्छे शिवके
शिव साधके योग्य मदद करवी ते विद्यकाल दुःखि
को प्रयास छे. आजुं शिवे नमो ज्ञानानन्दं शो.

- प्रह्लाद चरि

